

20.9.2018

EOAK/7006/2017

Ratkaisija: Oikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Minna Verronen

VAALIJALAN KUNTAYHTYMÄ, AIKUISTEN KUNTOUTUSYKSIKKÖ REIMARI

Tarkastuspöytäkirja

Aika: 23.11.2017 klo 10.30–11.30

Paikka: Vaalijalan kuntayhtymän Nenonpellon osaamis- ja tukikeskuksen aikuisten kuntoutusyksikkö Reimari

Läsnä: **Oikeusasiamiehen kansliasta:**
Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Minna Verronen
Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Juha-Pekka Konttinen
Neuvontalakimies Pia Wirta
Asiantuntijalääkäri Jarmo Körkkö
Asiantuntija Antti Teittinen

Vaalijalan kuntayhtymästä:
Kuntoutuskoordinaattori - - -
Sairaanhoitaja - - -
Vaalijalan kuntoutuksen johtaja - - -

1 YLEISTÄ TARKASTUKSEN TOIMITTAMISESTA

Eduskunnan oikeusasiamies on nimetty YK:n kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan (OPCAT) tarkoittamaksi kansalliseksi valvontaelimeksi. Tässä tehtävässä oikeusasiamies tekee tarkastuksia paikkoihin, joissa pidetään vapautensa menettäneitä henkilöitä, kuten esimerkiksi erilaisiin laitoksiin, hoitopaikkoihin tai asumisyksiköihin. Tarkastukset voivat olla ennalta ilmoitettavia tai ennalta ilmoittamattomia ja niitä voidaan tehdä viikonpäivästä ja vuorokauden ajasta riippumatta. Oikeusasiamies voi käyttää apunaan asiantuntijoita hoitaessaan kansallisen valvontaelimen tehtävää.

Tarkastuksen toimittamiseksi oikeusasiamiehellä ja hänen määräämällään eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian virkamiehellä on oikeus päästä toimipaikan kaikkiin tiloihin ja tietojärjestelmiin sekä oikeus keskustella luottamuksellisesti vapautensa menettäneiden henkilöiden ja toimipaikan henkilökunnan sekä muiden sellaisten henkilöiden kanssa, jotka voivat antaa tarkastuksen kannalta merkityksellisiä tietoja. Kansallisen valvontaelimen tehtäviä hoitaessaan oikeusasiamiehellä ja kanslian virkamiehellä on oikeus salassapitosäännösten estämättä saada viranomaisilta ja toimipaikkojen ylläpitäjiltä tehtävän hoitamiseksi tarpeelliset tiedot. Tarkastukselle kutsutulla asiantuntijalla on samat toimivaltuudet (Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 11 b §, 11 c § ja 11 g §).

YK:n vammaissopimuksen (CRPD) ratifioinnin myötä eduskunnan oikeusasiamiehestä on tullut osa yleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan mukaista rakennetta, jonka tehtävänä on edistää, suojella ja seurata vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista. Tämän vuoksi oikeusasiamies kiinnittää tarkastuksilla erityisesti huomiota vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden toteutumiseen, rajoitustoimenpiteiden käyttöön, osallistumisen mahdollisuuksiin sekä toimitilojen esteettömyyteen ja saavutettavuuteen liittyviin seikkoihin.

Oikeusasiamiehen kanslian erityisenä tarkastusteemana vuonna 2017 oli tehokkaat oikeus-suojakeinot. Tämän vuoksi tarkastuksella kiinnitettiin erityisesti huomiota siihen, millä tavalla asiakkaat ja heidän läheisensä voivat käyttää asiakkaille kuuluvia oikeussuojakeinoja kuten muistutusta ja kantelua sekä säännönmukaisia muutoksenhakukeinoja (valitusta).

2 TARKASTUKSEN TARKOITUS JA KULKU

Tarkastus tehtiin ennalta ilmoitetusti oikeusasiamies Petri Jääskeläisen määräyksestä. Tarkastus oli osa laajempaa Vaalijalan kuntayhtymän Nenonpellon osaamis- ja tukikeskuksen yksiköiden tarkastusta. Tarkastus nyt kyseessä olevassa yksikössä kesti noin tunnin.

Tarkastuksen tarkoituksena oli tutustua kuntoutusyksikkö Reimarin tiloihin ja toimintatapoihin sekä asiakkaiden perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Tarkastuksella keskusteltiin erityisesti kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain (jäljempänä kehitysvammalaki) tarkoittamien rajoitustoimenpiteiden käytöstä. Tarkastuksella ei arvioitu yleisesti Vaalijalan kuntayhtymän rajoitustoimenpidekäsikirjan tai vastaavien ohjeistuksien lainmukaisuutta. Tarkastuksella kiinnitettiin huomiota myös itsemääräämisoikeuden toteutumiseen ja osallistumisen mahdollisuuksiin.

Tarkastuksen aikana kaksi tarkastajaa haastatteli henkilökuntaa yksilöhaastatteluna luottamuksellisesti. Muut tarkastajat keskustelivat kuntoutuskoordinaattorin ja sairaanhoitajan kanssa.

Tarkastuksella keskusteltiin myös kuntoutusyksikössä paikalla olleiden asukkaiden kanssa sekä tutustuttiin niiden asukkaiden asuntoihin, jotka halusivat näyttää tarkastajille omia asuntojaan.

Tarkastuksen jälkeen havainnot esiteltiin oikeusasiamiehelle, jonka kannanotot käyvät ilmi jäljempänä. Vaalijalan kuntayhtymällä oli mahdollisuus kommentoida tarkastuspöytäkirjan luonnosta.

3 ASIAKIRJAT

Ennen tarkastusta kuntayhtymää oli pyydetty toimittamaan seuraavat kuntoutusyksikkö Reimaria koskevat asiakirjat eduskunnan oikeusasiamiehelle:

- luettelon asiakkaista, josta kävi ilmi syntymäaika, kotikunta, tulopäivä yksikköön, diagnoosisit ja äidinkieli,
- viisi viimeksi tehtyä kirjallista päätöstä kehitysvammalain 42 g §:n tai 42 j §:n tai 42 k §:n tai 42 l §:n tai 42 m §:n tai 42 n §:ssä säädetyistä rajoitustoimenpiteistä,
- kahden asiakkaan palvelu- ja hoitosuunnitelmat (itsemääräämisoikeussuunnitelma tms.) sekä erityishuolto-ohjelmat,
- HaiPro- tms. haittatapahtumailmoitukset kolmelta viimeiseltä kuukaudelta ja
- lääkehoito- ja omavalvontasuunnitelman.

4 KUNTOUTUSYKSIKÖ REIMARI

4.1 Kuvaus yksiköstä ja asiakkaista

Yksikkö

Kuntoutusyksikkö Reimari on aikuisten tutkimus- ja kuntoutusyksikkö, joka tarjoaa vaativaa psykososiaalista kuntoutusta ja erityistä tukea kymmenelle kuntoutujalle. Yksikössä toteute-

taan tahdosta riippumatonta erityishuoltoa ja tarkastushetkellä yksikössä oli useita henkilöitä tahdosta riippumattomassa erityishuollossa.

Yksikön palvelun lähtökohtana on asiakkaiden hyvinvoinnin edistäminen. Toiminta perustuu yksilölliseen ja tavoitteelliseen psykososiaaliseen kuntoutukseen, jossa huomioidaan asiakkaan itsemääräämisoikeus ja omien valintojen tukeminen sekä mahdollistaminen. Tavoitteena on löytää ja tukea asiakkaan omia voimavaroja ja ohjausta elämänhallintaan sekä auttaa löytämään uusia keinoja vaikeuksista selviytymiseen.

Kuntoutusyksikkö toimii yhteistyössä asiakkaan kotikunnan sosiaalipalvelujen kanssa.

Reimarissa voidaan auttaa myös erilaisissa kriisitilanteissa olevia erityistä tukea tarvitsevia henkilöitä, kuten myös ns. kohonneen riskin henkilöitä.

Asiakkaat

Tarkastushetkellä Reimarissa asui vain miehiä. Yksikön nuorin asiakas oli 19-vuotias ja vanhin 52-vuotias. Suurin osa asiakkaista oli iältään 20–30 vuotta.

Pääsääntöisesti Reimari tarjoa pitkäaikaista kuntoutusta (yli 3 kk). Lyhin osastojakso on saadun tiedon mukaan ollut 4 kuukautta. Yksi asukkaista oli asunut Reimarissa toiminnan käynnistymisestä asti (vuodesta 2015).

Lähes kaikki asiakkaat käyvät päivisin työ- tai muussa toiminnassa.

Jokaiselle asiakkaalle laaditaan hoito- ja kuntoutusuunnitelma. Reimarin kuntoutusmuotoina käytetään muun muassa terapeutista yhteisöhoitoa sekä dialektista käyttäytymisterapiaa (DKT-ryhmä), jossa opetellaan tunnesäätelyn ja vuorovaikutuksen taitoja. Terapiassa on keskeistä kuntoutettavan omien tunteiden säätely ja terapialla pyritään lisäämään vihan hallintaa ja vihaisuuden itsesäätelyä. Kuntoutusyksikössä huomioidaan kunkin asiakkaan mahdollisuudet vaikuttaa omaan kuntoutukseensa.

Jokaisella asiakkaalla on omahoitaja(t) ja mahdollisesti lähiohjaaja, jotka seuraavat hoidon/kuntoutuksen toteutumista ja edistymistä päivittäisen seurannan ja kuntoutusta tukevien omahoitaja keskustelujen avulla. Kuntoutuksessa on usein keskeisessä asemassa toiminnallisuus, strukturoitu ja mielekäs arki sekä motivoiva haastattelu. Asiakkaan lähiverkosto otetaan kuntoutuksen suunnittelussa huomioon. Kuntoutusta arvioidaan suunnitelmallisesti määräajoin ja tarpeen mukaan moniammatillisessa tiimissä.

Vaalijalan kuntayhtymässä on toiminnallisen kuntoutuksen tilat, jossa on ohjattua toimintaa arkisin ma-pe 8.30–15.00. Myös iltaisin ja viikonloppuisin tilat ovat Reimarin käytössä. Yksikkö on varannut mm. pelivuoroja varten salin kerran viikossa ja uimahallin vuoron 2 kertaa / 3 viikon välein.

Yksikössä pidetään säännöllisesti yhteisökokouksia. Ilmoitustaululla oli viimeisimmän yhteisökokouksen pöytäkirja, josta ilmeni keskustelun aiheina olleen mm. tupakan pummaaminen, sohvalla makaaminen ja pikkujouludisko.

Asiakkaat valmistavat pienimuotoista väli- / iltapalaa sekä yhteisesti lounasta kerran viikossa. Säännöllisesti asiakkaat käyvät kuntoutuksellisessa tarkoituksessa ruokaostoksilla noin kerran viikossa kaupungilla. Henkilökunta seuraa/ohjaa asiakkaiden ruokailutilanteissa riittävästä ja monipuolisesta ravinnosta sekä nesteytyksestä. Henkilökunta antaa tarvittaessa yksilöllistä ohjausta ja ennakoii mahdollisia haastavia tilanteita ruokailussa.

Asiakkaiden oma-aloitteista jääkaapilla käyntiä ei ollut rajoitettu.

Asiakkaiden toimintakykyä, hyvinvointia ja kuntouttavaa toimintaa koskevien tavoitteiden toteutumista seurataan tekemällä väliarvioita käytössä olevien mittareiden avulla päivittäisistä havainnoista sekä hoito/kuntoutussuunnitelmista.

Tarkastuksella kerrottiin, että kuntoutusyksikössä voidaan tehdä päivittäiskirjaukset yhdessä asiakkaan kanssa. Tämä *hyvä käytäntö* omaksuttiin luontevasti, koska eräs asiakas kyseli, että mitä hänestä päivittäin kirjoitetaan ja tällöin havaittiin, että päivittäiskirjaukset voidaan tehdä yhdessä.

4.2 Tilat

Kuntoutusyksikkö Reimari on avattu kesäkuussa 2015 ja se sijaitsee 1960-luvulla rakennetussa peruskorjatussa talossa kahdessa kerroksessa. Reimarin talotekniikassa on erityisesti huomioitu kuntoutustoiminnan turvallisuus. Esimerkiksi asiakashuoneiden vesi ja sähkö voidaan tarvittaessa sulkea kansliassa sijaitsevasta hallintapaneelista.

Jokaisella kuntoutujalla on oma noin 25 m² yksiö. Saniteettitilassa oli suihku, wc, käsienpesuallas sekä särkymätön peili, joka oli valmistettu kiillotetusta metallista.

Asiakkaiden huoneiden ovissa on sähkölukot. Jokainen asiakas hallinnoi omaa huonetta ja siihen on oma avain.

Yksikön asiakkaista puolet asui yläkerrassa sijaitsevissa asiakashuoneissa ja puolet alakerrassa. Yläkerran huoneissa jokaisella asiakkaalla on käytettävissään pieni keittiö, jossa on vesipiste, mikroaaltouuni ja jääkaappi. Joissakin alakerran asiakashuoneissa oli keittiö kahden oven takana kuin kaapissa, mikä mahdollisti tarvittaessa keittiön poiston asiakkaan käytöstä. Vasemmalla olevassa kuvassa keittiö, jonka voi sulkea kahden oven taakse.

Jokainen asiakas sai sisustaa huoneensa haluamallaan tavalla ja hankkia huoneeseensa omia tavaroitaan, kuten television, pelikonsolin ja radion jne.

Omien huoneiden lisäksi molemmissa kerroksissa on yhteinen tila asiakkaiden käyttöön. Tilassa on tarkastushetkellä nojatuoleja, iso pöytä tuoleineen sekä televisio. Olohuonetilat olivat molemmissa kerroksissa omat. Saunatilat olivat yhteiset.

Henkilökunta hallinnoi yksikön ulko-ovien lukkoja, joihin asiakkaiden sähköavaimet eivät käyneet. Yleisissä tiloissa, käytävillä ja ulko-ovilla oli kameravalvonta, joiden valvontaruudut sijaitsivat henkilökunnan kansliassa.

Yksikössä ei ollut käytössä turvahuonetta tai muuta vastaavaa eristämistarkoituksessa käytettävää tilaa.

Tilat olivat esteettömät liikkumisen näkökulmasta katsottuna.

Eteisessä oli asukkaille varattu aloite- ja palautelaatikko. Omavalvontasuunnitelma oli nähtävillä yksikön yleisissä tiloissa ilmoitustaululla ja kanslian seinällä.

Tilat olivat siistit ja viihtyisän oloiset. Tarkastajat totesivat kuntoutusyksikön tilaratkaisut toimiviksi ja asiakkaiden kuntoutusta edistäviksi.

4.3 Henkilökunta

Ennen Reimarin avaamista kuntoutusyksikköön tuleva moniammatillinen henkilökunta kävi läpi heitä varten suunnitellun terapeutista toimintatapaa vahvistavan koulutusohjelman, joka jatkui toiminnan alettua. Henkilökunnan osaamista vahvistaa jatkuva, tehostettu täydennyskoulutus ja työnohjaus. Reimarin kuntoutustyötä arvioidaan suunnitellusti tieteelliseen näyttöön perustuvia arviointimenetelmiä käyttäen. Yksikön osaamis- ja pätevyysvaatimukset arvioidaan yksikön tarve huomioiden.

Yksikössä työskentelee 23 henkilöä (yksikön esimies, kuntoutuskoordinaattori, toimintaterapeutti, 4 sairaanhoitajaa ja 15 hoitajaa sekä sosionomi).

Työvuoroissa vahvuus on mitoitettu lähiohjauksen ja toiminnan tarpeen mukaan 5–7 työntekijää vuorossa.

Reimarin henkilökunnalla oli käytössä Vivago-hälytysjärjestelmä (ranneke), josta painamalla hälytys menee yksikön muihin kännyköihin ja toiseen yksikköön. Tarkastuksella kerrottiin, että hälytysjärjestelmä testataan kerran kuussa.

4.4 Itsemääräämisoikeus ja rajoitustoimenpiteiden käyttö

4.4.1 Itsemääräämisoikeus

Yksilön itsemääräämisoikeus on yksi YK:n vammaisyleissopimuksen kantavista periaatteista. Kehitysvammalain 42 §:n mukaan erityishuollossa olevalle henkilölle on turvattava mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan.

Saadun selvityksen mukaan suurin osa asiakkaista huolehtii itse käyttörahoistaan ja muusta omaisuudesta. Mikäli asiakas kokee vaikeuksia esimerkiksi rahojensa tai kännykensä hallinnassa, voidaan niitä säilyttää hänen halutessaan kansliassa. Tämä kirjataan päivittäin.

Tarkastuksella keskusteltiin asiakkaasta, joka oli käyttänyt kaikki käytössään olevat rahansa jo kuukauden ensimmäisellä kauppareissulla. Henkilökunta kertoi, että lähtökohtana on, että asiakas voi halutessaan käyttää rahansa kerralla. Usein tällainen kokemus voi olla opettavainen, koska ainakin kyseinen asiakas oli myöhemmin toivonut, että hänen rahapussiaan säilytetään kansliassa ja henkilökunta antaa hänelle viikoittain kauppareissua varten tietyn summan rahaa.

Osa asiakkaista tupakoi. Mikäli asiakkaan tupakat loppuvat tai hän lopettaa tupakoinnin, saa hän halutessaan nikotiinikorvaustuotteita. Tupakointiin tarvittavat tulentekovälineet tuodaan yöksi kansliaan turvallisuussyistä. Yhden asiakkaan kanssa oli tehty kirjallinen sopimus tupakan määristä ja hänen tupakoitaan säilytetään kansliassa.

Alkoholia asiakkaat eivät saa yksikköön tuoda, sillä yksikkö on päihteetön.

Henkilökunta korosti, että heidän tarkoituksenaan ei ole puuttua asiakkaan toimintaan silloin, kun siihen ei ole ehdotonta tarvetta. Asiakkaan kanssa keskustellaan vaihtoehdoista ja henkilökunta miettii, mikä olisi suurin riski tai haitta asiassa. Jos haitta tai riski ei ole merkittävä, asiakas saa toimia haluamallaan tavalla. Kerrottiin, että usein toteutuneet riskit ovat olleet asiakkaiden kannalta opettavia. Henkilökunta kertoi keskustelewansa aktiivisesti keskenään siitä, miten ns. positiivinen riskinotto voitaisiin toteuttaa käytännössä.

4.4.2 Rajoitustoimenpiteistä tehdyt päätökset

Tarkastuksen yhtenä painopistealueena oli havainnoida ja arvioida rajoitustoimenpiteiden käyttöä ja sitä koskevaa päätöksentekoa yksikössä.

Selvityksen mukaan Reimarissa oli tehty asukkaille päätöksiä poistumisen estämisestä (kehitysvammalain 42 n §:n 3 momentti) ja valvotusta liikkumisesta (kehitysvammalain 42 m §). Kyseiset päätökset oli tehty vanhalle lomakkeelle ”tilannekohtainen suojatoimenpidepäätös ja tilanteen seuranta”, jota ei ollut päivitetty 10.6.2016 voimaan tulleen kehitysvammalain 381/2016 muutoksen edellyttämällä tavalla.

Päätösasiakirja sisälsi useita puutteita, joista keskusteltiin tarkastuksella (muun muassa aluokokouksessa). Päätösasiakirjojen puutteet koskivat kaikkia tarkastuksen kohteena olevia yksiköitä. Päätösasiakirjoissa olevia puutteita on jo käsitelty tarkemmin oppilaskoti Luotaimesta tehdyssä pöytäkirjassa (EOAK/5662/2017) ja aikuisten tutkimus- ja kuntoutusyksikkö Kaislasta tehdyssä pöytäkirjassa (EOAK/6800/2017).

Vaalijalan kuntayhtymän selvityksen mukaan sen päätöksentekoa koskevien puutteiden osalta oli ryhdytty toimenpiteisiin ja puutteet oli korjattu toukokuussa 2018. Saadun selvityksen mukaan kuntayhtymä oli ottanut käyttöön sähköisen asiakasjärjestelmän Effican päivitysversio Lifecaren, jossa oli ajanmukainen uusi lomakkeisto, joka parantaa päätösten selkeyttä.

5 TOIMENPITEET

Tarkastuksen havainnot esiteltiin oikeusasiamies Petri Jääskeläiselle.

Saatu selvitys ja tarkastuksella tehdyt havainnot eivät johtaneet oikeusasiamiehen puolelta enempiin toimenpiteisiin.

Tarkastuspöytäkirja lähetetään tiedoksi Vaalijalan kuntayhtymälle.

Tästä pöytäkirjasta lähetetään jäljennös tiedoksi myös Itä-Suomen aluehallintovirastolle.

Pöytäkirjan vakuudeksi

Minna Verronen
vanhempi oikeusasiamiehensihteeri